

ОСВІТА ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ ЯК СТРАТЕГІЯ ВИХОДУ З ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Проаналізовані окремі підходи до вирішення проблеми економічної кризи. Розглянуто бачення різних вчених, що до вирішення проблеми економічної кризи, як зарубіжних економістів, так і сучасних українських науковців. На основі аналізу наукових праць виявлено важливу роль інвестування в освіту молоді особливо в кризові періоди розвитку економіки. Наведено класифікацію соціально-економічної поведінки людини. Наведено приклади різних точок зору на феномен державної заощадливості та її наслідків для країни. Також розглянуті питання проблеми безробіття, яка є супутником кризового періоду, причини виникнення, обґрунтовані шляхи його подолання за допомогою інвестування в освіту молодих спеціалістів. Намічені перспективи подальшого вивчення шляхів сучасного розвитку держави, виділена необхідність забезпечення еволюційного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: ринок праці, економічна криза, безробіття, освіта, молодь, економічна активність.

EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF YOUTH AS AN EXIT STRATEGY FROM THE ECONOMIC CRISIS

An analysis of several approaches to solving the problem of the economic crisis was carried out. On the issue of solving the problem of the economic crisis, the vision of various scientists, was considered both foreign economists and modern Ukrainian scientists. Based on the analysis of scientific papers showed a significant role of investment in youth education, especially in the crisis periods of economic development. The classification of socio-economic behavior of a person is given. Examples are given of different points of view on the phenomenon of public thrift and its consequences for the country. Also addressed the problem of unemployment, which is a concomitant problem of the crisis period, causes, substantiation of ways to overcome it by investing in the education of young specialists. Prospects for further study of the ways of modern development of the state are outlined, the need to ensure the evolutionary development of Ukrainian society.

Key words: labor market, economic crisis, unemployment, education, youth, economic activity.

ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА МОЛОДЕЖИ КАК СТРАТЕГИЯ ВЫХОДА ИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Проанализированы различные подходы к решению проблемы экономического кризиса. Относительно решения проблемы экономического кризиса рассмотрено видение различных ученых, как зарубежных экономистов, так и современных украинских ученых. На основе анализа научных работ обнаружена значимость роли инвестирования в образование молодежи, особенно в кризисные периоды развития экономики. Приведена классификация социально-экономического поведения человека. Приведены примеры различных точек зрения на феномен государственной бережливости и ее последствий для страны. Также рассмотрены вопросы по проблеме безработицы, которая является сопутствующей проблемой кризисного периода, причины возникновения, обоснование путей её преодоления с помощью инвестирования в образование молодых специалистов. Намечены перспективы

дальнейшего изучения путей современного развития государства, отмечена необходимость обеспечения эволюционного развития украинского общества.

Ключевые слова: рынок труда, экономический кризис, безработица, образование, молодежь, экономическая активность

Somyk O.M. EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF YOUTH AS AN EXIT STRATEGY FROM THE ECONOMIC CRISIS

An analysis of several approaches to solving the problem of the economic crisis was carried out. On the issue of solving the problem of the economic crisis, the vision of various scientists, was considered both foreign economists and modern Ukrainian scientists. Based on the analysis of scientific papers showed a significant role of investment in youth education, especially in the crisis periods of economic development. The classification of socio-economic behavior of a person is given. Examples are given of different points of view on the phenomenon of public thrift and its consequences for the country. Also addressed the problem of unemployment, which is a concomitant problem of the crisis period, causes, substantiation of ways to overcome it by investing in the education of young specialists. Prospects for further study of the ways of modern development of the state are outlined, the need to ensure the evolutionary development of Ukrainian society.

Key words: labor market, economic crisis, unemployment, education, youth, economic activity.

Сьогодні, в сучасній економіці України, чекають на термінове вирішення багато проблемних питань. Реформування державних інститутів, переформатування і вдосконалення механізмів та моделей соціально-економічного устрою держави, все це – необхідні дії для подальшого розвитку в сучасному світі. Різке погіршення економічних показників країни, а це і значний спад виробництва і зростання безробіття серед населення, впливає на якісні показники життєвого рівня та добробуту кожного громадянина. Сучасний стан економіки України демонструє наявність основних ознак економічної кризи. Необхідно зупинити тенденцію економічного спаду, стабілізувати економічну систему, невідкладно приймати швидкі та ефективні рішення. Знаходячись в умовах економічної кризи українське суспільство зайнято, в першу чергу, вирішенням сьогоднішніх нагальних проблем. Але, варто зауважити, що вирішуючи сьогоднішні проблеми ми не можемо бути впевненими, що в майбутній перспективі не з'являться нові проблеми.

Якщо проаналізувати економічний стан та динаміку розвитку технологій в глобальному, світовому масштабі, то ми прийдемо до висновків, що світ постійно змінюється. Тобто, мається на увазі стрімкий технічний прогрес, який впливає на світову економіку в цілому. Сучасні технології сьогодні дуже стрімко розвиваються та постійно змінюються, вдосконалюються, модернізуються. Людина в такому світі повинна ставати більш гнучкою, як в мисленні та сприйнятті навколишнього світу, так і в практичних діях на ринку праці. Все більшу роль у розвитку країн відіграють інновації. Інноваційний підхід стає основним принципом в будь якій сфері людської діяльності.

Для стимулювання економічного розвитку сучасних держав на перше місце виходить таке явище як інновація. Загальноживаним значенням інновації є розуміння її як нововведення, що породжує нову споживчу цінність створеного в процесі інноваційної діяльності продукту. Створити інноваційний продукт можна лише маючи базові актуальні знання, які отримуються під час освітнього процесу. В Україні, щодо створення ефективних інноваційних інститутів є багато проблем, які гальмують цей процес, а якісна освіта серед них знаходиться далеко не на останньому місці. Бар'єри, які лежать на шляху інноваційного розвитку, спровоковані наступними причинами, які були наведені в статті П.Т. Бубенко та В.А. Гусєва [1], а саме: хронічним недофінансуванням сфери науки і технологій; фрагментарним і неякісним інноваційним законодавством; невиконанням інноваційних програм і проектів різного рівня; неефективною, нерідко існуючою лише на папері інноваційною інфраструктурою. Науковці наголошують, що усунення названих фундаментальних причин гальмування інноваційного розвитку потребує переорієнтації

зусиль законодавчої та виконавчої влади на створення в економіці країни здорового підприємницького клімату, а також розвитку конкуренції в основних виробничих галузях, рішучого зниження рівня корупції. Але особливу увагу автори звертають на реалізацію довгострокових програм підвищення інноваційної культури суспільства і виховання інноваційно активного підростаючого покоління, схильного до вибору самостійних форм економічної активності, що підтверджує нашу основну ідею про першочергове налагодження та оптимізацію системи якісної освіти молоді. Саме розвиток галузі освіти потрібно вважати пріоритетним завданням для української держави, як в теоретичному так і в практичному аспектах. Актуальність даної проблеми підтверджує як і інтерес до цього провідних економістів світу, так і сьогоденна складна економічна ситуація в Україні, яка потребує ефективних шляхів вирішення.

Проблемою подолання економічної кризи та роллю в цьому якості освіти молодого покоління займалися такі зарубіжні вчені, як П. Кругман, Д. Спрінг, Д. Коулман, та вітчизняні – Д. Ільницький, П. Бубенко, В. Гусева, Є. Головаха.

Хоча освітній процес молоді це є довготривале дійство, а його результати завжди націлені на майбутнє, необхідність займатися цією проблемою вже сьогодні – безперечна. Існує декілька варіантів протидії суспільством економічній кризі, такі варіанти описані соціологами у виді типологізації. Особливості соціально-економічної поведінки населення України досліджувала Т. Петрушина. У монографії «Соціально-економічна поведінка населення України в умовах інституційних змін» Т. Петрушиною була запропонована класифікація соціально-економічної поведінки. У наведених типах поведінки присутній так званий адаптивний тип соціально-економічної поведінки розроблений Й. Шумпетером. Концепція підприємництва Й. Шумпетера важлива як з точки зору розвитку самої теорії підприємництва, так і з методологічної позиції розмежування мотивів поведінки пересічного господарського суб'єкта економіки – підприємця, що дозволяє, в рамках економічної поведінки, виділити її якісно різні типи, спрямовані на виконання різних функцій в економічній системі. З точки зору пошуку підстав типологізації соціально-економічної поведінки слід звернути увагу на ідею Й. Шумпетера про характер поведінки рядового господарського суб'єкта, який, на думку вченого, не змінює ситуацію, що склалася, а здебільшого пристосовується до неї. По суті, мова йде про адаптивний тип соціально-економічної поведінки більшості людей. Але в сучасних умовах ринкової економіки дозволити подіям розвиватися природним чином, тобто повільно адаптуватися і реагувати на виклики тільки пристосуванням до них – це означає прийняти і змиритись із наростаючою економічною кризою, що незворотно спричинить всі, описані в економічній теорії, наслідки економічного колапсу. В такому випадку, єдино можливим виходом для стабілізації економічної ситуації в країні стане зовнішнє втручання інших держав або міжнародних інститутів.

Тому в сучасних умовах, не варто сподіватися на долю або везіння, а необхідно докласти максимум зусиль для зупинки кризового процесу шляхом правильних дій, а саме, на нашу думку, необхідно направити інвестиційні ресурси на підготовку молодих кваліфікованих кадрів, які в найближчому майбутньому включаться в механізм інноваційного виробництва, підвищуючи, тим самим, темпи економічного зростання [2, с.88].

Дана типологізація також набула широкого поширення серед українських вчених соціологів. Фахівцями Інституту соціології НАН України запропоновано типологію, яка побудована за способом реагування суб'єктів економічної діяльності на ситуацію напруженості, або, іншими словами, за способом виживання і досягнення успіху. В ній виділено чотири типи соціально-економічної поведінки: адаптивний (пристосувальний), заповзятливий, протестний і партнерський [3, с.113].

Одним з проявів економічної кризи – є зростання безробіття. П. Кругман дотримувався позиція про те, що безробіття викликане технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти.

Американський економіст Пол Робін Кругман (лауреат Нобелівської премії в області економіки 2008 року, за дослідження причин глобальної урбанізації, які пов'язані з

питаннями міжнародної торгівлі та економічної географії) вважає, що багато фахівців вважають, що за відсутності суворої заощадливості настане фінансова криза. Ці побоювання надзвичайно перебільшені, бо в дійсності нічого подібного не трапляється, але, як зауважував П. Кругман, за винятком країн, що утворюють євროзону.

Думку про те, що заощадливість на державному рівні не має великого впливу на подолання кризових проявів П. Кругман висловив на прикладі Греції. «Нинішня криза – жахлива, просто жахлива історія, щось подібне до економічного спаду 1930-х років, і разом з тим – повчальна. Якщо на короткий час приїдете, скажімо, в Афіни, то побачите в міському центрі гуляючих туристів і подумаете: не так вже й тут і погано. Але поговоріть з людьми, хоч наспіх поговоріть з ними про те, що коїться нині в афінських передмістях – і жахнетеся. У цій країні чверть людей, які бажають працювати, не можуть знайти собі заняття, в цій країні доходи впали до незмоги, в цій країні соціальні служби розсипаються вщент... Система охорони здоров'я безпорадна, множаться хвороби, яких можна легко запобігати – і так далі, і тому подібне. Тут, по суті, виник би довгий перелік страхіть. І справа не в тому, що греки стали ледачішими ніж раніше, справа в тому, що попит впав неймовірно, в основному завдяки скороченню урядових витрат. Звичайно, ви маєте право доводити: не можна заперечувати, що необхідно скоротити урядові витрати, – але чим же ці витрати замінити? Нічим» [4]. Отож, на прикладі сучасної Греції можна побачити, що однієї економії та заощадливості недостатньо щоб подолати кризові періоди в економічному розвитку країни.

Треба визнати, що все ж таки, хоча це кардинально і не змінює ситуацію на краще, але раціональність та заощадливість повинні мати місце як один із важливих заходів економічної політики будь якої держави. Відомий економіст С. Алексашенко в своїй книзі «Битва за рубль», на прикладі Росії, вказував на доцільність скоротити невиправдані державні витрати: «Можна спробувати вирішити всі проблеми держави за рахунок друкарського верстата – друкувати стільки нових рублів, скільки буде записано в черговому плані або законі. Що за цим відбудеться – добре відомо: постійне зростання цін і падіння курсу рубля. Можна скільки завгодно слухати псевдофахівців, які обіцяють за рахунок емісійних рублів вирішити всі структурні проблеми економіки і підняти рівень життя населення, але чомусь не хочеться дотримуватися їхніх порад. Може тому, що немає таких країн, які будують свою економічну політику, спираючись на аналогічні рецепти? Може, тому, що дуже свіжі ще спогади про недалеке минуле, коли ціни на прилавках крамниць зростали мало не щодня? У моєму розумінні спроба емісійного вирішення російських проблем абсолютно безперспективна і лише відтягне момент реального оздоровлення російської економіки. Я абсолютно впевнений, що єдиний шлях, який може оздоровити російську економіку – це слідування добре знайомому гаслу «жити за коштами». Держава і всі ми повинні чітко розуміти, що в найближчі роки можна витратити тільки те, що можна зібрати». [5, с.14].

З висловленої позиції С. Алексашенка можна зробити висновок, що держава, яка живе в борг і не бажає збирати податки не може уникнути кризи. Дійсно, необхідно розподіляти наявні грошові ресурси в державі так, щоб не доводилося брати в борг або включати друкарський верстат, що в подальшому тільки погіршує ситуацію і призводить до логічного кінця – до все глибшої економічної кризи.

Після визнання декількох аргументів про причини високого рівня безробіття в «Білій книзі» (Білі книги Європейської Комісії містять пропозиції щодо діяльності Європейського Союзу і являють собою розроблені експертами та офіційними службами конкретні напрямки політики) була прийнята позиція П. Кругмана про те, що безробіття викликане технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти. У документі йдеться: «Не доведено, що нові технології знижують рівень зайнятості. Деякі технологічно розвинені країни створили навколо нової діяльності, пов'язаної з інформацією, цілу низку співставних, а в деяких випадках і більш чисельних робочих місць, ніж ті, які були втрачені в інших галузях» [6, с.27].

Тому, згідно з положеннями «Білої книги», поява і домінування інформаційного суспільства потребують навчання робочого персоналу новим формам праці і виробництва. Швидкі зміни в технологіях вимагають від працівників постійного опанування новітніх

навичок. Зі змісту «Білої книги», «інформаційні технології сприяють зникненню рутинної і повторюваної роботи. Зміст роботи буде більшою мірою складатися з інтелектуальних завдань, що вимагають ініціативи та здатності до адаптації» [7].

П. Кругман дотримувався позиції про те, що безробіття викликане технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти. Варто розширити це судження. Зростання рівня безробіття в періоди кризи провакує затягуння цієї кризи на більш тривалий період і в багато разів посилює кризові наслідки. Ефективний метод зменшення безробіття – це активні інвестиції в освіту молоді, тому як тільки підвищуючи рівень освіченості молодих робочих кадрів можливо підготувати достатньо пристосованих, гнучких і здатних підлаштуватися під різні умови ринку праці фахівців. В іншому випадку, молодий фахівець без належної підготовки елементарно не зможе ефективно підтримати виробничий процес, що відбувається у складних кризових обставинах і в кращому випадку застосує себе в сфері малоефективної некваліфікованої праці.

На підтвердження значення для економіки держави інвестицій в освіту молоді, наведемо приклад економічної політики США другої половини ХХ ст. Наймасштабніші інвестиції в науковоосвітню інфраструктуру в університетах та військове співробітництво у 1960 – 1970-ті роки у США наблизили їх до кінцевих споживачів. Сучасну хвилю глобалізації зумовлено, по-перше, завершенням ери конвеєрного виробництва, по-друге, бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які спричинили інтернаціоналізацію фінансових ринків, і, по-третє, розвитком інноваційних форм виробництва. Це вимагає від суб'єктів гнучкості та пристосованості до економіки знань. Становлення США як економічного лідера у післявоєнний період стало можливим завдяки силі та гнучкості системи вищої освіти, дослідницьким університетам, які разом дають економічно відчутні результати, а саме:

- створення нового знання;
- формування людського капіталу;
- виробництво знанневої інфраструктури;
- технологічні інновації;
- трансфер ноу-хау;
- капітальні інвестиції;
- регіональне лідерство в національному та міжнародному масштабах;
- вплив на регіональне середовище [8].

Про значимість підтримки освіти для зростання економіки висловлювався заступник директора Інституту соціології НАН України Євген Головаха. У своєму інтерв'ю, опублікованому на сторінці одного з інформаційних порталів [9], Є. Головаха підтвердив пріоритетне значення якісної освіти для економічного розвитку будь якої держави. Він зазначив, що держава має забезпечити пріоритетне фінансування освіти. Для подальшого сучасного розвитку держави необхідно забезпечити еволюційний розвиток суспільства зі зміною пріоритетів. «Серед цих пріоритетів я бачу три. По-перше, осучаснення освіти і виділення коштів на неї. Освіта – це річ, яка насамперед відрізняє нас від третього світу, а не економічні показники. По-друге, наука. У третьому світі немає науки. По-третє, інноваційний бізнес. Це той бізнес, який дає велику додану вартість, використовує науку на практичному рівні, дає можливість розвиватися сучасній економіці» [10], – зазначав Є. Головаха.

Про важливість освіти та підготовки кадрів вказував у своїй статті Д. Ільницький. Він зазначав, що серед основних блоків індексу глобальної конкурентоспроможності перше місце за щільністю кореляційного зв'язку з розміром ВВП на душу населення посідає технологічна готовність, яка фактично характеризує стан технологічної інфраструктури, здатність інституцій підтримувати її на потрібному рівні. Інститути, вища та базова освіта, підготовка кадрів, інновації також є компонентами, які демонструють щільний зв'язок з ВВП, тому вони варті уваги як чинники ефективного використання та примноження інтелектуального капіталу [6, с.28].

У періоди економічної нестабільності молоді фахівці стикаються зі складними проблемами на ринку праці, а саме з необґрунтовано низькою оплатою праці – в кращому

випадку і з безробіттям – в більшості випадків. Це підштовхує кваліфікованих молодих фахівців застосовувати себе у сфері некваліфікованої праці. Коли молода людина набуває свій трудовий досвід в сфері некваліфікованої праці, здебільшого як епізодичний момент у своїй кар'єрі, наприклад, під час літніх канікул в період навчання, то цей досвід тільки допомагає людині сформуватися як особистість і бути готовою застосувати себе в якості дипломованого фахівця. Але, коли така зайнятість стає єдиною можливою для більшості молодих фахівців, які вже закінчили вищий навчальний заклад, тоді неминуче настає регресія професійних умінь і навичок, які були закладені в процесі навчання. Через це молодий фахівець втрачає значну частину свого професійного потенціалу і надалі, коли вакансія за його кваліфікацією все ж таки з'явиться, то вже не зможе конкурувати з іншими професіоналами. Буде відбуватися закономірна втрата цілого покоління кваліфікованих кадрів. А це означає, що при поліпшенні економічної ситуації, що неодмінно настане, утримувати тенденцію до економічного зростання буде просто нікому. В державі вже не вистачить кваліфікованих працівників. Тим самим, кризова ситуація знову і знову буде повторюватися, а довгоочікуване зростання так ніколи і не настане. Тому, як і П. Кругман, ми вважаємо що під час економічної кризи потрібно збільшувати фінансування освіти як першочерговий антикризовий захід. Виходячи з цього, заощаджувати на освіті молоді не можна ні в якому разі.

Ринок праці є важливою темою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ). На черговому щорічному форумі, який відбувся в 2016 році в Давосі обговорювався сучасний стан ринку праці, та перспективи його майбутнього розвитку. На сайті ВЕФ було опубліковано звіт обговорення майбутнього ринку праці, і ця тема стала ключовим моментом на щорічній нараді Всесвітнього економічного форуму у 2017 році. У доповіді йшлося про стан ринку праці кваліфікованих кадрів у 10 великих країнах світу [11].

Швидкий технологічний прогрес та комп'ютеризація робочого місця, роблять процес виконання робочих обов'язків більш важким для працівників. Збільшується дисбаланс між навичками працівників і потребами роботодавців.

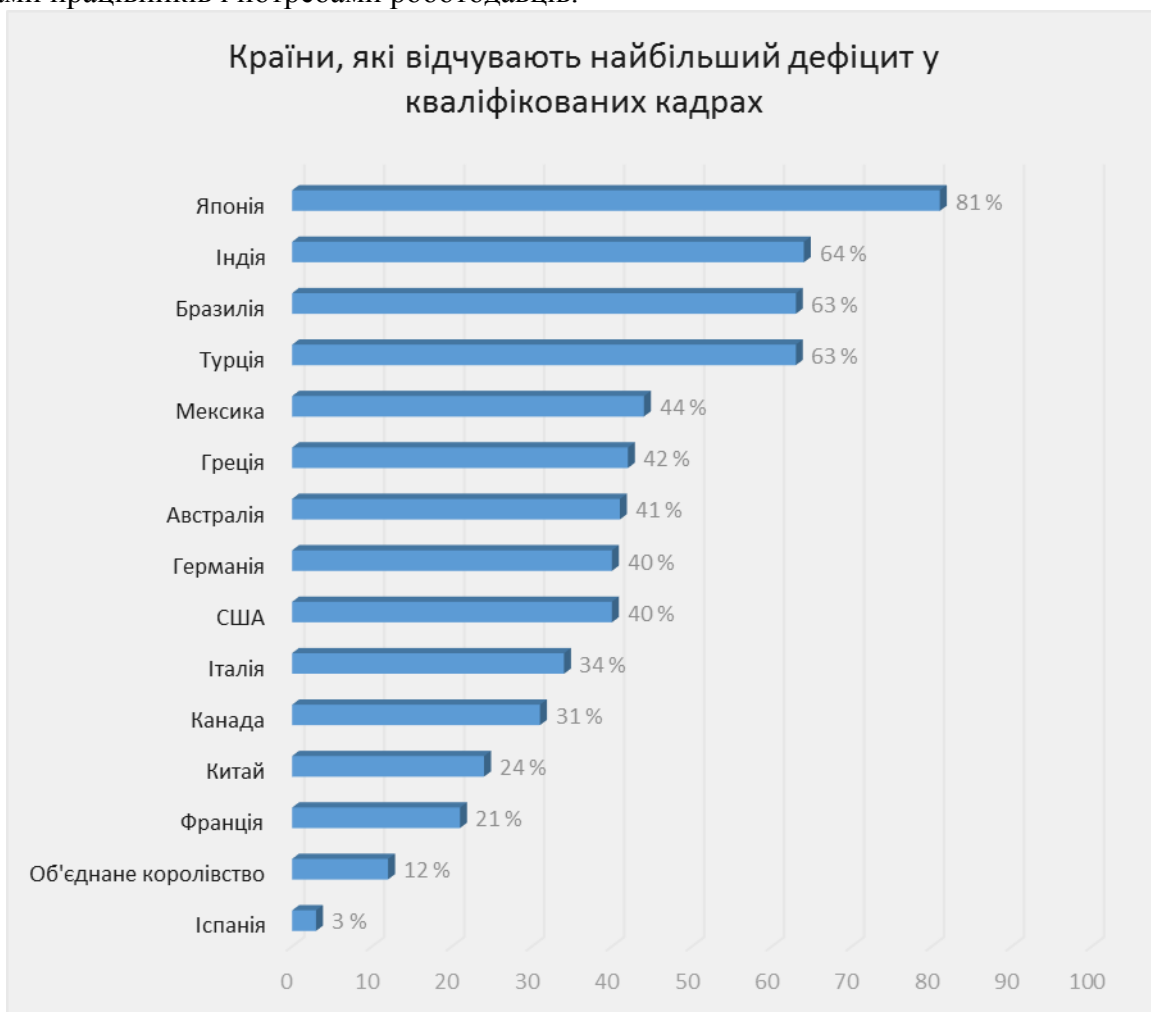


Рис. 1. Діаграма потреб у кваліфікованих робочих кадрах.

Проаналізуємо діаграму потреб у кваліфікованих робочих кадрах, яка зображена на рис. 1 [12]. На даній діаграмі зображено перелік країн, які відчувають найбільший дефіцит кваліфікованих кадрів, виражений у процентному співвідношенні. Масштаб проблеми варіюється від країни до країни, але особливо складна ситуація в Японії, де 81% компаній (з 10-ю або більшою кількістю співробітників) відчувають труднощі в пошуку кваліфікованих працівників. Ця інформація була оприлюднена згідно з останніми даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Тим часом, 45% опитаних працівників ОЕСР вважають, що у них немає відповідного набору навичок, щоб мати змогу ефективно виконувати свою роботу. Це було підкреслено в якості однієї з основних сучасних проблем в Мексиці, Японії та Кореї. І тільки троє з 10 робочих вважають, що вони мають всі необхідні навички, щоб бути в змозі впоратися з більш вимогливою роботою.

У 2013 році в Європі 40% роботодавців повідомили, що у них були проблеми з пошуком людей з необхідними навичками. Ця проблема була найбільш поширеною у виробничому секторі, йдеться в доповіді ОЕСР.

Під час стрімкого технічного прогресу, коли швидко розвиваються цифрові технології, з'являються інноваційні продукти, які змінюють робочі навички та методи за якими ми працюємо. Ці зміни зумовлюють необхідність самовдосконалення робочих кадрів, яким потрібно буде мати сформовані навички для швидкого адаптування до швидких технологічних змін. Так як раніше зроблені людьми комп'ютери стають розумнішими за людей і більш здатні до виконання завдань, співробітники сучасних компаній повинні розвивати навички, які дають їм перевагу над машинами, а саме критичне мислення і творчість. Все це можливо тільки за допомогою якісної освіти.

Узагальнюючи результати доповідей ВЕФ про майбутнє ринку праці показує, що до 2020 року більше ніж на одну третину навичок, які вважаються важливими в сучасному робочому процесі буде змінено. Ці висновки ще раз підтверджують необхідність нового підходу до підготовки робочих кадрів та освітнього процесу молоді в цілому.

В статті ми спробували довести важливість підвищення якості освіти молоді, що є необхідним заходом для подолання кризової ситуації в економіці.

Сьогоднішня увага держави до системи освіти України говорить про те, що ідея першочергового та одного з найважливіших чинників у вигляді якісної сучасної освіти успішного економічного розвитку – є на порядку денному сьогоднішніх реформ. Так як процес реформування освіти та підготовки кваліфікованих робітничих кадрів вже розпочато, стає нагальною проблема розуміння механізмів та цілей освіти взагалі. Перспективним є подальше вивчення впливу якості освіти на економіку країни.

Список літератури

1. Продовжуємо заговорювати інноваційний розвиток / П. Т. Бубенко, В. А. Гусєв. // Економіка України. – 2016. – №7 (656). – С. 82–92.
2. Петрушина Т. О. Социально-экономическое поведение населения Украины в условиях институциональных перемен. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2008. – 544 с.
3. Промышленное предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения / Под ред. В.М.Вороны, Е.И.Суименко. – К., 2001. – 351 с.
4. Кругман П. Последние экономические известия 2016 года. Отчего строгая бережливость бесполезна во время экономического спада [Електронний ресурс] / П. Кругман // ООО «Украинский экономист». – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://economistua.com/pol-krugman-poslednie-ekonomicheskije-izvestiya-2016-goda/>.
5. Алексашенко С. Битва за рубль: Взгляд участника событий. – М.: Время, 2009. – 208 с. – (Серия «Дело»).
6. Науковоосвітня інфраструктура як детермінанта глобального конкурентного лідерства / Д. О. Ільницький. // Економіка України. – 2016. – №5 (654). – С. 27.

7. Spring, Joel H. American education / Joel Spring – 6-th ed. – [s. l.], 1994. – 298 p.
8. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : моногр. ; [за заг. ред. А.Ф. Павленка, Л.Л. Антонюк]. – К. : КНЕУ, 2014. – 550 с.
9. Куриленко О. Проблема якісної еліти в Україні ще не вирішена, нова революція стане катастрофою – Є. Головаха [Електронний ресурс] / О. Куриленко // ONLINE.UA. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://novyny.online.ua/773020/problema-yakisnoyi-eliti-v-ukrayini-shche-ne-virishena-nova-revolyutsiya-stane-katastrofoyu-golovaha/>.
10. Вчені Академії – про шляхи розвитку українського суспільства [Електронний ресурс] // НАН України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=3015>.
11. Hallett R. These countries are facing the greatest skills shortages [Електронний ресурс] / Rachel Hallett // The World Economic Forum. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.weforum.org/agenda/2016/07/countries-facing-greatest-skills-shortages/>.
12. McCarthy N. The Countries Facing The Greatest Skill Shortages [Електронний ресурс] / Niall McCarthy // Statista.com. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com/chart/4690/the-countries-facing-the-greatest-skill-shortages/>.